

DivED – kohti kieli- ja kulttuuritietoisempaa opettajuutta ja opettajankoulutusta

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan opetus rakentuu kielitietoisuudelle, eri kielten ja kulttuurien arvostukselle sekä eri kulttuureiden vuorovaikutukselle. Opettajat ja opettajankouluttajat tietävät, että kielet, kulttuurit ja identiteetit ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa. Haasteena on, miten kieli- ja kulttuuritietoisuutta voidaan käytännön tasolla toteuttaa. DivED on pyrkinyt vahvistamaan sekä jo nyt työelämässä olevien opettajien että opettajaopiskelijoiden osaamista tällä saralla. Tässä artikkelissa kuvaillaan hankkeemme toimintaa, saavutuksia, haasteita sekä tulevaisuudennäkymiä.

Julkaistu: 13. toukokuuta 2020 | Kirjoittanut: Jenni Alisaari, Raisa Harju-Autti, Susanna Kivipelto, Mikaela Björklund, Pigga Keskitalo, Kiia Kuusento, Eija Laasonen-Tervaoja ja Heli Vigren

Sukella kieliin ja kulttuuriin – dyk i diversitet – buokčal gillii ja kultuvrii

DivED on kieli- ja kulttuuritietoisien opettajankoulutuksen ja opetuksen kehittämishanke, jota opetus- ja kulttuuriministeriö rahoittaa. Hanke alkoi elokuussa 2017, ja sen toteuttamisesta vastaavat Turun, Tampereen, Oulun ja Lapin yliopistot, Åbo Akademi, Hämeen ammattikorkeakoulu ja Diakonia-ammattikorkeakoulu. Hankkeen työskentelykieliä ovat suomi, ruotsi, pohjoissaame ja englanti. Hankkeen nimi, *Diversity in Education*, valittiin sellaiseksi, että sen lyhenteeksi pystyttiin muodostamaan useampaan kieleen sopiva kirjainyhdistelmä DivED.

DivEDillä on ollut kolme kohderyhmää: opettajankouluttajat, opettajiksi opiskelevat ja jo työssä olevat opettajat. Hankkeen tavoitteena on ollut muun muassa uudistaa perinteistä opettajien täydennyskoulutusta ja lähettää kouluttajat suoraan kouluihin. Idea tähän heräsi, kun yliopistolla huomattiin, että vain harvalla opettajalla on mahdollisuus lähteä koulun ulkopuolisiin koulutuksiin. Sen sijaan maksuton koulutus esimerkiksi koulun vesopäivässä tavoittaa kaikki koulun opettajat. DivEDin yhteisökouluttajat ovatkin kiertäneet kaksi vuotta kouluttamassa opettajia alueensa kouluilla ympäri Suomea. Koulutusten lähtökohtana on ollut sisältöjen ja ajallisen keston räätälöinti koulujen tarpeiden ja toivomusten mukaan. Vierailleva professori

emerita Nancy Commins Coloradon yliopistosta taas on kouluttanut yhteistyökorkeakoulujen opettajankouluttajia. Hankkeen avulla on tuotu kieli- ja kulttuuritietoisuussisällöt näkyviksi korkeakoulujen opetussuunnitelmatasolla. Tämän seurauksena kieli- ja kulttuuritietoista opetusta on tarjottu opettajaopiskelijoille erilaisten kurssien ja seminaarien muodossa.

Kulttuuritietoisuus ja identiteetin moninaisuus

Kulttuuri-identiteettimme rakentuu monista eri ulottuvuuksista: etnisen taustan lisäksi identiteettiämme määrittää myös sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, kieli, kyvyt, katsomus, ikä, sosioekonominen tausta ja asuinpaikka. Stereotypit perustuvat yleensä yhden identiteetin osa-alueen perusteella tehtyihin ryhmään liittyviin yleistyksiin. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014) mukaan ”oppilaan kiinnostuksen kohteet, arvostukset, työskentelytavat ja tunteet sekä kokemukset ja käsitykset itsestä oppijana ohjaavat oppimisprosessia ja motivaatiota” (OPH, 2014). Kulttuuritietoinen opetus koskee jokaisen oppijan opettamista, ei vain maahanmuuttajataustaisia oppijoita, ja kulttuurisesti vastuullinen pedagogiikka perustuukin hyvään oppilaantuntemukseen ja kohtaa oppijat yksilöinä (Ladson-Billings, 1995).

Kulttuurisesti vastuullista opettajuutta edellytetään myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa (OPH, 2014). Perusopetuksen tehtäväksi määritellään mm. monipuolisen kulttuurisen osaamisen ja kulttuuriperinnön arvostaminen sekä oppilaiden oman kulttuuri-identiteetin ja kulttuurisen pääoman rakentaminen. DivED on halunnut tukea opettajia tunnistamaan ja ymmärtämään kulttuurista moninaisuutta. Tavoitteena on ollut lisätä opettajien kykyä edistää oppilaiden kasvua demokraattisen yhteiskunnan jäsenyyteen, osallisuuteen, tasa-arvoon, yhdenvertaisuuteen, oikeudenmukaisuuteen ja kestävään elämäntapaan, joihin kaikkiin opetussuunnitelma kannustaa. Perusopetuksen tehtävänä on myös ehkäistä eriarvoistumista ja syrjäytymistä, edistää sukupuolten tasa-arvoa sekä lisätä tietoa ja ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Tätäkin DivED on pyrkinyt toiminnallaan edistämään.

DivED-kouluttajat ovat rohkaisseet opettajia pohtimaan kulttuurisen moninaisuuden merkitystä koulujen arjessa eri puolilla Suomea pidetyissä yhteisökoulutuksissa. Tavoitteena on ollut tuoda esiin hyviä käytänteitä siitä, miten moninaisuus kouluissa jo huomioidaan ja miten asioita voitaisiin toisaalta kehittää edelleen. Osallistujat ovat kertoneet esimerkiksi käytännöstään pitää monikielisiä päivänavauksia, ja tämän pohjalta on yhdessä ryhdytty pohtimaan, millä tavoin oppilaat voivat hyödyntää monikielisyyttään vaikkapa tiedonhaussa. Erityisesti on kiinnitetty huomiota oppilaiden osaamisen, taitojen ja vahvuuksien tunnistamiseen ja käyttämiseen oppimisen resurssina, identiteetin rakentumisen tukemiseen ja kulttuurienvälisen taitojen kehittämiseen.

Koulutuksissa opettajien ja opettajaksi opiskelevien kanssa on keskusteltu esimerkiksi siitä, miten kulttuuri on kaikkea sitä, mitä me teemme, esimerkiksi minkälaista ruokaa syömme, miten kohtelemme eri ikäisiä, miten kommunikoimme tai jopa miten ajattelemme – kulttuuri vaikuttaa kaikessa. Sosiaalistuminen kulttuuriin käytänteisiin alkaa jo varhaislapsuudessa ja luo meille kulttuurisen viitekehyksen, jonka läpi tarkastelemme maailmaa. Tämä viitekehys määrittää

käsitystämme siitä, mikä on oikein ja väärin. DivED on kannustanut kouluja pohtimaan omia kulttuurisia käytänteitään, jotka voivat poiketa monin tavoin kotien kulttuureista. Perusopetuksen opetussuunnitelma kannustaa itseohjautuvuuteen, mikä saatetaan kokea yhteisökulttuureissa vieraana. Myös tavat kasvattaa ja kommunikoida ovat usein hyvin erilaisia yhteisökulttuureissa verrattuna länsimaiseen yksilön omaa valintaa ja toimintaa korostavaan kulttuuriin.

Kielitietoiset toimintatavat kaiken perustana

Kielitietoisuus on yksi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (OPH, 2014) keskeisistä linjauksista. Kielitietoinen opetus on jokaisen oppilaan oikeus, ja siihen kuuluva monikielinen pedagogiikka tukee oppilaiden kielellisiä ihmisoikeuksia (García & Hesson, 2015; Skutnabb-Kangas, 2017). Jokaisen opettajan tulee olla tietoinen opettamansa oppiaineen kielestä sekä kielellisistä haasteista luokkahuoneen erilaisissa vuorovaikutus- ja oppimistilanteissa. DivED on pyrkinyt edistämään tietoisuutta opetettavien oppiaineiden kielestä sekä siitä, miten opiskelukieli ja eri oppiaineiden kielet eroavat arjessa käytettävästä kielestä (Beacco, Fleming, Goullier, Thürmann & Vollmer, 2015; Cummins, 2000). Kukaan ei puhu ensikielenään ”koulua”, ja siksi oppilasta pitää ohjata ja tukea opiskelukielen käytössä. Opettajia onkin rohkaistu esimerkiksi kyselemään omien oppiaineidensa termejä kollegoilta. *Synesthesia, induktio* tai *siirtoleukapihdit* eivät välttämättä ole opettajankoulutuksen saaneillekaan tuttuja käsitteitä.

Myös oppikirjatekstien konkreettinen tarkastelu on koettu hyödylliseksi DivEDin koulutuksissa. Oppikirjatekstit nimittäin poikkeavat tyyliltään monista muista oppilaiden kohtaamista teksteistä. Muun muassa partisiippirakenteita löytyy oppikirjateksteistä paljon. Esimerkiksi virkkeestä ”Aivot jakavat *lähtevät* impulssit juuri tiettyihin lihaksiin” voi olla vaikea erottaa verbiä *jakavat* partisiipista *lähtevät*. Lisäksi puhuttu ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan huomattavasti, ja erojen lähempi tarkastelu auttaa oppilaita kehittymään sekä lukijoina että kirjoittajina.

Yksi tärkeä kielitietoisien opettajan ominaisuus on koulun monikielisyyden arvostaminen ja oppilaiden ensikielten näkeminen oppimisen resurssina. Tutkimusten mukaan oppijoiden vahva ensikieli tukee kaiken, myös uuden kielen oppimista: kun oppilaat voivat käyttää ensikieliään oppimisen resurssina, tämä heijastuu oppimistuloksiin ja identiteettiin positiivisesti (Cummins, 2001; Ganuza & Hedman, 2018; Ramírez, 1992). Oppimista voi tapahtua monella kielellä, eikä siksi ole syytä rajoittaa koulussa käytettyjä kieliä vain yhteen: monikielinen pedagogiikka toimii parhaiten, kun se on suunniteltua ja oppilaita ohjataan tietoisesti eri kielten rinnakkaiseen käyttöön. DivEDin koulutuksissa on tarjottu niin tutkimustietoa kuin käytännön ideoitakin monikielisen pedagogiikan tueksi: kielten näkyminen koulun arjessa lisää sekä oppilaiden että opettajien kielitietoisuutta.

Materiaalia ja menetelmiä

DivEDin koulutuksiin osallistuneet opettajat ja rehtorit ovat pitäneet koulutuksia tärkeinä ja mielenkiintoisina. He ovat kokeneet koulutusten muuttaneen ajattelua ja asenteita koko työyhteisössä. Käytännön tason toimenpiteiden kehittäminen vaatii kuitenkin aikaa ja pitkäjänteisyyttä, vaikka joissakin kouluissa onkin jo otettu uusia, kieli- ja kulttuuritietoisempia

toimintatapoja käyttöön esimerkiksi tuen mallien kehittämisessä sekä kokeiden laatimisessa. Opettajat ovat kokeneet teorian taustoittaman käytännöllisen työskentelyn hyödylliseksi: “Parasta olivat konkreettiset esimerkit ja keskustelut kollegojen kanssa. Paljon vinkkejä, joille on käyttöä ihan kaikenlaisten oppilaiden kanssa.”

Usein koulutuksissa on toivottu hyvien, toimivien käytänteiden saamista kieli- ja kulttuuritietoiseen opetukseen. Taustatiedoksi tarvitaan kuitenkin tietoa siitä, miksi tietynlaiset käytänteet toimivat ja erityisesti siitä, miksi ne ovat tarpeen. DivEDin toiminta rakentuu seitsemän hyväksi havaitun käytänteen pohjalle (ks. kuvio 1). Käytänteet perustuvat kansainvälisiin tutkimuksiin (ks. esim. Cummins, 2001; Ladson-Billings, 1995; Lucas & Villegas, 2013; Ramírez, 1992). Tätä teorian tietoa on pyritty muokkaamaan suomalaiseen kouluun sopivaksi. Teorian lisäksi on ehdottoman tärkeää, että opettajat refleктоivat omaa toimintaansa yksilötasolla saadakseen kieli- ja kulttuuritietoisesta ajattelutavan opetuksensa lähtökohdaksi – hyvät käytänteet syntyvätkin usein luonnostaan opettajien omista oivalluksista. Hankkeen aikana kerätyt hyvät kieli- ja kulttuuritietoiset käytänteet on koottu DivEDin nettisivuille (www.dived.fi) tutkimuspohjaisen tiedon lisäksi. Osa nettisivujen materiaaleista löytyy myös ruotsiksi.

Kuva 1. Hankkeen keskeiset käytänteet

Kerätyt hyvät käytänteet on koostettu myös vapaasti tulostettavissa oleviin kieli- ja kulttuuritietoisien opetuksen [kuvakortteihin](https://dived.fi/kieli-ja-kulttuuritietoisien-opetuksen-kuvakortit/) (<https://dived.fi/kieli-ja-kulttuuritietoisien-opetuksen-kuvakortit/>), jotka ovatkin olleet hyvin suosittuja kentän koulutuksissa ja opettajankoulutuksessa. Kortit ovat saatavilla suomeksi ja ruotsiksi sekä pian myös inarin- koltan- ja pohjoissaameksi. Lisäksi niitä on hyödynnetty muissa hankkeissa, kuten esimerkiksi [O.LIKA](https://www.abo.fi/projekt/o-lika-styrka-i-mangfald/) (<https://www.abo.fi/projekt/o-lika-styrka-i-mangfald/>):ssa, jossa kehitetään ruotsinkielisille kouluille moninaisuuteen liittyvää digitaalista opetusmateriaalia.

2

OPETELKAA JOKA KUUKAUSI TUNNIN ALKUTERVEHDYS JOLLAIN UUDELLA KIELELLÄ

Lukukauden lopussa kaikki ovat oppineet tervehdyksen
kymmenellä uudella kielellä.

Kuva 2. Esimerkki kuvakorteista

Hyviä menetelmiä on tarjottu myös etäopetuksen haasteisiin. DivED koosti videon yhdenvertaiseen etäopetukseen suomeksi, ruotsiksi ja pohjoissaameksi. Tämän lisäksi toteutettiin video valmistavan opetuksen toteuttamiseen etänä ja lyhyitä vinkkivideoita muutamista etäopetuksen käytännön toteutuksen menetelmistä. Kevään aikana on myös kerätty kentän opettajilta kokemuksia etäopetukseen liittyvistä hyvistä käytänteistä koulun opetuskieltä opettelevien oppilaiden opetuksessa. Vinkkivideoissa ja -koosteissa on painotettu henkilökohtaisen yhteydenpidon tärkeyttä ja selkeitä tehtävänantoja. Lisäksi on kiinnitetty huomiota kotien ja perheiden erilaisiin tilanteisiin ja mahdollisuuksiin tukea oppilaita tai tarjota erilaisia välineitä oppimiseen.

Tutkimusta ja seminaareja

Kehittämistyön lisäksi DivEDissä tehdään myös tutkimusta. Hankkeessa on kartoitettu muun muassa perusopetuksen opetussuunnitelmissa tapahtunutta kieleen ja monikielisyyteen liittyvää muutosta edellisen ja nykyisen opetussuunnitelman välillä (Alisaari, Vigren & Mäkelä, 2019), opettajankoulutuslaitosten opetussuunnitelmissa esiintyvää kieli- ja kulttuuritietoisuutta sekä monikielisyyttä (Alisaari ym., tulossa), ja opettajien ja opettajaopiskelijoiden tietoja, taitoja ja käsityksiä kieleen, kulttuuriin ja monikielisyyteen liittyen (Alisaari, Heikkola, Commins & Acquah, 2019; Harju-Autti & Sinkkonen, 2020). Tutkimustuloksissa on korostunut perusopetuksen opetussuunnitelmissa tapahtuneen muutoksen mittavuus: vuonna 2004 kieltä ei edes mainittu oppimiseen liittyen, kun vuonna 2014 sillä nähtiin olevan keskeinen rooli oppimisessa ja ajattelussa. Lisäksi vuoden 2014 opetussuunnitelma kehottaa monikielisyyden arvostamiseen ja käyttöön oppimisen resurssina sekä vaatii kaikilta opettajailta kielitietoisuutta. Opettajankoulutuksessa näihin muutoksiin reagoiminen on vielä kehitysvaiheessa, vaikka ilahduttavia tavoite- ja sisältömuutoksia onkin jo kirjattu useiden yliopistojen opetussuunnitelmiin.

Hankkeen parissa tehtyjen tutkimusten (ks. esim. Alisaari ym., 2019, Alisaari & Heikkola, tulossa; Harju-Autti & Sinkkonen, 2020) mukaan opettajien asenteet monikielisyyttä kohtaan ovat hyvin positiiviset ja osalla heistä on paljon tietoa esimerkiksi kielen oppimisen prosesseista. Opettajaopiskelijatkin suhtautuvat monikielisyyteen myönteisesti: Erään kieli- ja kulttuuritietoisuutta käsittelevän kurssin opiskelijat ilmaisivat kurssireflektiossaan johdonmukaisesti arvostavansa moninaisuutta ja eri näkökulmia opetuksessa, ja koulu nähtiin kaikille oppilaille tarkoitettuna turvallisena ja oppimista tukevana paikkana. Vastauksista on luettavissa kuitenkin myös se, että syventävissä opinnoissa on vielä syytä panostaa kulttuurisesti vastuullisen opettajan rooliin samaistumiseen ja käytänteisiin. Parhaillaan tekeillä olevassa artikkelissa (Gruters, Björklund, Lundell & Heilä-Ylikallio) tuloksia analysoidaan yksityiskohtaisemmin.

Monikielisyyden käyttö oppimisen resurssina on kuitenkin vielä asia, johon kaivattaisiin kipeästi lisää täydennyskoulutusta ja materiaalia menetelmien käytön tueksi. Turun yliopiston *Minästä kiinni ja kielestä koppi* -hanke (<https://sites.utu.fi/minasta-ja-kielesta-kiinni/>) onkin julkaisemassa syksyllä 2020 tähän avuksi kaksiosaisen oppimateriaalin perusopetuksen opettajille.

Ruotsinkielisissä kouluissa lisähaasteen monikielisen pedagogiikan käyttöön tuo vahva perinne ruotsin kielen vaalimisesta. Toisaalta taas saamen kielten säilymisen kannalta haasteen monikielisyyteen tuo se, että saamenkielisistä lapsista valtaosa asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Heistä kuitenkin vain noin 20 prosenttia on saamen kielen opetuksen piirissä, mikä haastaa opetuksen saatavuuden ja saavutettavuuden valtakunnallisella tasolla.

Monikieliseen pedagogiikkaan on tarjottu ideoita seminaareissa, joissa on ollut mukana opettajia, opettajankouluttajia, opettajaopiskelijoita ja kotimaisia ja kansainvälisiä tutkijoita. Seminaarien vuorovaikutteisuus on mahdollistanut tutkimustiedon ja kokemusasiantuntijuuden yhdistämisen. DivEDin loppuseminaari toteutettiin yhteistyössä *KuKaS* (<https://blogs.helsinki.fi/kulttuuri-ja-katsomussensitiivisyys/>)- ja *Itä-Helsingin uudet Suomen kielet* (<https://blogs.helsinki.fi/uudetsuomet/>)-hankkeiden kanssa syksyllä 2019. Seminaarin aikana kuultiin monikielisen pedagogiikan pioneereja professori emeritus Jim Cumminsia sekä professori emerita Nancy Cumminsia. Sekä Cummins että Commins nostivat puheenvuoroissaan esille oppilaan ensikielen tukemisen tärkeyden ja monikielisyyden merkityksellisyyden.

Kuva 3. DivED-tiimi

Katse kohti tulevaa

Sekä kouluissa että opettajankoulutuslaitoksilla haasteena on, että oppimiseen ja opettamiseen liittyvää kehittämistyötä tapahtuu kaiken aikaa monella taholla. Miten aika riittää yksittäisten asioiden haltuun ottoon ja kouluttautumiseen? Perusopetuksen opetussuunnitelman muutos on ollut valtava, ja se vaatii niin opettajilta kuin opettajankouluttajilta monenlaisen uuden oppimista. Kieli- ja kulttuuritietoisuus ovat vain osia kaikessa uudessa, ja vaikka ne ovatkin kaikkea opetusta läpileikkaavia teemoja, niiden koetaan usein virheellisesti koskevan vain maahanmuuttajien opettamista. Tätä olemme saaneet selittää useaan otteeseen koulutuksia tarjotessamme. Vastaanotto on kuitenkin ollut aina positiivinen, kunhan ovet on ensin saatu auki.

Laajan asennemuutoksen saavuttaminen on hidasta ja haastavaa. Niin kielelliseen kuin kulttuuriseen ja katsomukselliseen vastuullisuuteen liittyvät hankeponnistelut nähdään ainakin toistaiseksi melko vähämerkityksisinä esimerkiksi digitaaliseen opetukseen verrattuna. Haasteiden edessä ei ole kuitenkaan syytä lannistua – jo pienetkin teot auttavat. Ajatus siitä, että pieni, yksittäinenkin teko tai muutos saattaa vaikuttaa yhden oppilaan koko elämään, saa jatkamaan tärkeäksi kokemaamme työtä ja tavoittelemaan yhä vastuullisempaa opetusta jatkossakin. Se, miten tätä kielellisesti, kulttuurisesti ja katsomuksellisesti vastuullisen pedagogiikan puolesta tehtävää työtä olisi hyvä tulevaisuudessa toteuttaa, aiheuttaa kuitenkin kysymyksiä. Miten varmistetaan, että nyt saavutetut tavoitteet eivät valu hukkaan, kun hankkeet päättyvät?

DivEDin tavoitteena on, että monipuolisten koulutusten sekä kehittämis- ja tutkimustyön avulla kieli- ja kulttuuritietoiset käytänteet tulisivat osaksi kaikkien koulujen toimintakulttuuria hankkeen päättyessä. Hankkeen tavoitteena onkin ennen kaikkea koulutuksellisen oikeudenmukaisuuden lisääminen koko Suomessa.

Jenni Alisaari on DivED-hankkeen johtaja ja yliopisto-opettaja Turun yliopistossa.

Raisa Harju-Autti on yliopisto-opettaja ja väitöskirjatutkija Tampereen yliopistossa.

Susanna Kivipelto on DivED-hankkeen projektikoordinaattori Turun yliopistossa.

Mikaela Björklund on yliopisto-opettaja Åbo Akademiassa.

Pigga Keskitalo on yliopistotutkija Lapin yliopistossa.

Kiia Kuusento on yliopisto-opettaja Turun yliopistossa.

Eija Laasonen-Tervaoja on valmistavan opetuksen opettaja Oulun kaupungilla sekä suunnittelija Oulun yliopistossa.

Heli Vigren on yliopisto-opettaja ja väitöskirjatutkija Turun yliopistossa.

Lähteet

Alisaari, J., Heikkola, L. M., Acquah, E. O. & Commins, N. (2019). Monolingual ideologies confronting multilingual realities. Finnish teachers' beliefs about linguistic diversity. *Teaching and Teacher Education* 80, 48–58. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.01.003>
(<https://doi.org/10.1016/j.tate.2019.01.003>)

Alisaari, J. & Heikkola, L. M. (tulossa). Kielellisesti vastuullista pedagogiikkaa ja oppilaan tukemista - Suomalaisten opettajien käsityksiä kielen merkityksestä. *Kasvatus*.

Alisaari, J., Vigren, H. & Mäkelä, M.-L. (2019). Multilingualism as a resource: Policy changes in Finnish education. Teoksessa S. Hammer, K.M. Viesca, & N.L. Commins (toim.) *International Research on Content Teachers Working with Multilingual Learners: Policy, Perspectives, Preparation, Practice* (s. 29–49). Abingdon: Routledge.

Beacco, J.-C., Fleming, M., Goullier, F., Thürmann, E. & Vollmer, H. (2015). The language dimension in all subjects. www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Handbook-Scol_final_EN.pdf
(http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Handbook-Scol_final_EN.pdf)

Cummins, J. (2001). *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society*. Second Edition. Los Angeles: California Association for Bilingual Education.

Cummins, J. (2000). Negotiating intercultural identities in the multilingual classroom. *The CATESOL Journal* 12(1), 163–178.

Ganuzza, N. & Hedman, C. (2018). Modersmålundervisning, läsförståelse och betyg. *Nordand* 13(1), 4–22.

https://www.idunn.no/nordand/2018/01/modersmaalsundervisning_lsfrstaaelse_och_betyg_1
(https://www.idunn.no/nordand/2018/01/modersmaalsundervisning_lsfrstaaelse_och_betyg_1)

García, O. & Hesson, S. (2015). Translanguaging frameworks for teachers: Macro and micro perspectives. Teoksessa A. Yiacoumetti (toim.), *Multilingualism and language in education: Current sociolinguistic and pedagogical perspectives from commonwealth countries* (s. 221–242). Cambridge: Cambridge University Press.

Harju-Autti, R. & Sinkkonen, (2020). Supporting Finnish Language Learners in Basic Education: Teachers' Views. *International Journal of Multicultural Education*, 22(1), 53–75.

Ladson-Billings, G. (1995). Toward a Theory of Culturally Relevant Pedagogy. *American Educational Research Journal*, 32,(3), s. 465–491.

Lucas, T. & Villegas, A.M. (2013). Preparing linguistically responsive teachers: Laying the foundation in preservice teacher education. *Theory into Practice*, 52(2), 98–109.

Ramírez, J. D. (1992). Executive summary. *Bilingual Research Journal*, 16, 1–62.

Skutnabb-Kangas, T. (2017). Language Rights. Teoksessa W. E. Wright, S. Boun, & O. García (toim.). *The handbook of bilingual and multilingual education* (s. 185–202). Oxford: Wiley.

Artikkeliin viittaaminen

Alisaari, J., Harju-Autti, R., Kivipelto, S., Björklund, M., Keskitalo, P., Kuusento, K., Laasonen-Tervaoja, E. ja Vigren, H. (2020). DivED – kohti kieli- ja kulttuuritietoisempaa opettajuutta ja opettajankoulutusta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 11(3). Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/dived-kohti-kieli-ja-kulttuuritietoisempaa-opettajuutta-ja-opettajankoulutusta> (<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2020/dived-kohti-kieli-ja-kulttuuritietoisempaa-opettajuutta-ja-opettajankoulutusta>)